

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri, Cümhuriyyət Parlamentinin ilk sədri, xalqımızın diplomatiya tarixində müstəsna xidmətləri olmuş Əlimərdan bəy Topçubaşov 1862-ci il may ayının 4-də Tiflisdə doğulmuşdur. O, ibtidai təhsilini birinci Tiflis gimnaziyasında almış, buranı müvəffəqiyyətlə bitirərək Peterburq Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. Ali təhsilini başa vurduqdan sonra Tiflisdə hakim köməkçisi, vəkil işləmiş, sonralar isə Bakıda "Kaspi" qəzetinə rəhbərlik etmişdir. Ötən əsrin əvvəllərində Bakı şəhər Dumasının sədri, 1907-ci ildə Bakı qəzasından Rusiya Dövlət Dumasına deputat seçilmişdir.

Azərbaycanın cümhuriyyət dövrü siyasi elitasının patriarxı

sib bəy Yusifbəyova yazırdı: "Bizim də azad və müstəqil yaşamaq ümidlərimizin möhkəmləndiyi bir dövr başlanır... Biz bu səadətə bərabər olan heç nə tanımırıq".

Lakin müstəqilliyi yenidən tanınmış respublikamızın 1920-ci ilin aprel ayında bolşeviklər tərəfindən işğal bütün səyləri puç etdi, Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoyuldu, milli hökumətin üzvləri mühacir həyatı yaşamağa məcbur oldular. O vaxt M.Ə.Rəsulzadənin "Avropa və Türkiyədə Azərbaycan Milli Mərkəzi" adı altında yaratdığı mühacir təşkilatına qoşularaq Əlimərdan bəy Topçubaşov ölkəsinin müstəqilliyi uğrunda mübarizəsini davam etdirmişdi. Ömrünün sonuna qədər xalqın azadlığı, istiqlalı uğrunda mübarizə aparan, öz ideallarına sadıq qalaraq milli dövlətçiliyimizi yaratmaq yolunda qətiyyətli addımlar atan, Şərqi ilk demokratik dövlətinin xarici siyasətinin formalaşmasına və dünyada tanınmasına ömrünü həsr edən Ə.Topçubaşov Parisdə siyasi fəaliyyətini dayandırmamış, 1920-ci ilin noyabrında Millətlər Cəmiyyətinin Cenevrə toplantısında, həmin ildə London və Genuya, 1923-cü ildə isə Lozanna konfranslarında iştirak etmiş, Azərbaycanın bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal olunduğu və bolşeviklərin Azərbaycanda törətdikləri cinayətlər haqqında geniş məzmunlu çıxışlar etmişdir. Ə.Topçubaşov siyasi fəaliyyətini Qafqaz respublikaları nümayəndələrinin fəaliyyəti ilə də əlaqələndirmişdir. Onlar 1921-ci il mayın 8-də Parisdə Qafqaz Konfederasiyasının yaradılması məsələsinə müzakirə etmiş, iyunun 10-da isə Qafqaz respublikasının üç səlahiyyətli nümayəndəsi Ə.Topçubaşovun sədrliyi ilə keçirilən iclasda siyasi və iqtisadi ittifaq yaratmaq haqqında razılığa gəlmişdilər. Əlimərdan bəy Topçubaşov 1934-cü ildə Gürcüstan və Şimali Qafqaz xalqları təmsilçilərinin iştirakı ilə Brüsseldə "Qafqaz Konfederasiyası Bəyannaməsi"ni imzalamışdı.

Azərbaycanın azadlıq hərəkatı salnaməsini yazan Ə.Topçubaşov ömrünün xalqına, millətinə həsr etmişdir. Onun siyasi fəaliyyətinin qayəsini xalqın milli şüurunun oyanması, müstəqillik uğrunda mübarizə, dövlətçilik məfkurəsinin formalaşması təşkil edirdi.

Mehpərə ƏLİYEVƏ,
"Respublika".

rasının müşavirəsində isə müsəlmanların 8 demokratik təşkilatın mövqeyini bildirmişdir: "Onlar əmindirlər ki, azad, demokratik Rusiyanın özündə bütün xalqların, o cümlədən də müsəlman xalqlarının bərabərlik və qardaşlığının bərqərar edəcəyi gün uzaqda deyil... O vaxt biz də bir səsle sevincle deyəcəyik: Günəş Şərqdən doğur!"

Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tanınmasında Əlimərdan bəyin əvəzsiz xidmətləri olmuş, o, ikinci hökumətdə əvvəlcə portfelsiz nazir, sonra isə xarici işlər naziri təyin edilmişdir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin fəvqəladə elçisi və səlahiyyətli naziri kimi İstanbulda siyasi fəaliyyətə başlayan Əlimərdan bəy İngiltərə, ABŞ, İtaliya, Hollandiya, İsveç, İran və Ukraynanın İstanbulda olan səlahiyyətli nümayəndələri, o cümlədən İranın xarici işlər naziri, Rusiyanın keçmiş xarici işlər nazirləri, Ermənistanın Paris Sülh Konfransına gədən nümayəndə heyətinin rəhbəri ilə görüşmüş və diplomatik danışıqlar aparmışdır. İstanbulda "Azərbaycan mətbuat bürosu"nu yaradan Ə.Topçubaşov bu büro vasitəsilə ölkəmiz haqqında məlumatların yayılmasında və Azərbaycanın dünyada tanınmasında da mühüm xidmətlər göstərmişdir.

1918-ci il dekabr ayının 7-də öz işinə başlayan Parlamentin M.Ə.Rəsulzadənin təklifi ilə qiyabi sədri seçildikdən bir neçə gün sonra Paris Sülh Konfransına göndəriləcək nümayəndə heyətinə rəhbər təyin olunan Ə.Topçubaşov İstanbuldan birbaşa Parisə yola düşmüş və Azərbaycanın konfransda iştirakına çox çətinliklə nail olmuşdur. Konfransda ölkəmizin beynəlxalq aləmdə tanınmasına böyük səy göstərmiş nümayəndə heyəti 1920-ci il yanvarın 15-də Fransa Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət olunmuş, Ali Şura üzvləri və müttəfiq dövlətlər tərəfindən Azərbaycanın de-fakto tanındığı bildirilmiş və Ə.Topçubaşova Paris Sülh Konfransının rəsmi sənədi verilmişdir. Bu isə sözün əsl mənasında böyük qələbə idi. Bu barədə Əlimərdan bəy baş nazir Nə-

Əlimərdan bəyin təşəbbüsü ilə iyun ayının 21-də müsəlman deputatlar Dumanın "Müsəlman fraksiyası"nı və 7 nəfərdən ibarət bürosunu yaratmışlar. Rusiyada yaşayan azsaylı müsəlman xalqlarının müstəqilliyini tələb edən, kapitalist siyasətinə qarşı çıxan fraksiyanın rəhbəri Əlimərdan bəy Topçubaşov polis tərəfindən məxfi nəzarətə götürülmüş və həbs olunmuşdur. Bununla da o, Dövlət Dumasına deputat seçilmək hüququndan məhrum edilmiş, hətta Dumanın üzvlüyündən xaric olunmuş, "Kaspi" qəzetinə rəhbərlikdən də uzaqlaşdırılmışdır.

"Tərcüman" qəzetinin sahibi və naşiri, görkəmli şəxsiyyət İsmayıl bəy Qaspirinski 1908-ci il aprel ayının 11-də Baxçasaraydan Ə.Topçubaşova göndərdiyi məktubda yazırdı: "Əzizim Mərdan! Bizim birlikdə əzab çəkdiyimiz və başladığımız işin vəziyyəti, fraksiyanın vəziyyəti, bizim komitənin işi sənin şəxsində mənə məlumdur. Ona görə də sualı birbaşa verirəm: Sonra nə? Necə olsun? Doğrudanmı hər şey bitdi... heç vaxt! Hər şeydən əvvəl sən Peterburqda qalmalısan... Bax, küt və yaramazlar istisna olmaqla, sağlam düşüncəli bütün insanlar sən Peterburqda olmağının əhəmiyyətini anlayır. Ona görə də sənə lazımdır ki, orada qalasan və yaşayasan. Sonra hər hansı hadisə baş verərsə belə səni, sənin biliyini, təcrübəni və ürəyini xalqdan heç kim məhrum edə bilməz və bunu sən bilməliyənsən ki, sən xalqa daha çox lazımsan". "İttifaq" partiyası üzvləri Moskvada "Daimi təmsilçilik" bürosu açaraq Ə.Topçubaşovun burada fəaliyyət göstərməsi üçün imkan yaratsalar da o, 1910-cu ildə Moskvanı tərk edərək Bakıya dönməyə məcbur olmuşdur. Bundan sonra Əlimərdan bəy Tiflisdə Qafqaz millətləri yığıncağında respublikamızı təmsil etmiş, Bakıda və Moskvada keçirilən müsəlmanların qurultayına sədr seçilmişdir. Dövlət Şu-